

הוצאת החכמה

בעל „חיי אדם” והגר”א מווילנא

באחד ממכתביו כותב ר' שניאור זלמן, הרב מלאדי, על אודות הגר”א מווילנא: „ולפי הנשמע אין במדינת ליטא מי שירוס לבבו שלא לבטל דעתו מפני דעת הגאון החסיד ולומר בפה מלא: אין בפיהו נכונה ח”ו, כי אם במדינות הרחוקות כתוגרמה ואיטליא ורוב אשכנז ופולין גדול וקטן”¹. מסתבר שהדברים אמורים רק בנוגע לענייני דעות, אבל בנוגע לענייני הלכה וחידושי תורה היו אפילו במדינת ליטא, ואפילו בוילנא גופא, שהשיגו עליו. כך אנו מוצאים, למשל, שהרב ר' אברהם דאנציג בספרו „חיי אדם” השיג כמה פעמים על הגר”א. אמנם התרעמו עליו בשביל זה ואפילו הוכרח להתנצל, אבל עובדא היא שהשיג עליו.

את הקדמתו לספרו השני „חכמת אדם”² מסיים ר' אברהם דאנציג בשורות אלו:

„והנה לא נמצא בחיבור זה מדברי מחותני הגאון רשכבה”ג מו' אלי' חסיד, והוא לסיבת כי שמעתי דבת רבים המתרעמים על³ שהשגתי עליו באיזה מקומות בחיבורי ח”א [=חיי אדם] ובלתי ס' [=ספק] שהאנשים המתרעמים לא ידעו דרך הפוסקים שכך דרך תה”ק [תורתנו הקדושה] זה בונה וזה סותר והתלמיד חולק על הרב כמש”כ בש”ע [=כמו שכתוב בשלחן ערוך]⁴ ודרך זה היה נוהג אף בזמן תנאים ואמוראים, ובודאי ניחא להגר”א מה שאני מפלפל בדבריו ממי שהוא אומר שפיר קאמר כדאר”י [=כדאמר רבי יוחנן] על בר לקישא. ולכתוב דבריו אף אם לא יהי' נ”ל [=נראים לי] זה לא אוכל, ולכן אחזתי במדת השתיקה להסיר תלונתם מעלי והם עתידים ליתן את הדין כי מנעו נ”ר [=נחת רוח] להגר”א לפלפל בדבריו, והדן אותי לכף זכות ידונו אותו משמים לזכות”.

המעין בהקדמה לספר „חכמת אדם” לשוא יחפש שורות ההתנצלות הללו כי לא ימצאן, שכן הסירו דף זה וגנזוהו ובמקומו הדפיסו דף אחר בהשמטת ההתנצלות, אלא חזרו והדפיסוה – בשינוי נוסח – על שער החלק השני, שהוא ספר „בינת אדם”. והרי הנוסח השני:

„והנה דברי מחותני גאון ישראל וקדושו אשר מימיו אנו שותים

1. אגרות בעל התניא, ירושלים תשי”ג, אגרת נ”ו.

2. דפוס הראשון, ווילנא תקע”ה.

3. שלחן ערוך יורה דעה, סימן רמ”ב סעיף ג’.

המקובל אלקי החסיד המפורסם מהו? אלקי חסיד דקהילתינו לא הבאתי כלל דבריו כמעט רק איזה גרגרים והוא לסיבה כי שמעתי דיבת רבים המתרעמים עלי על שבאיזה מקומות בחיבורי חיי אדם השגתי עליו, ובלתי ספק שאנשים האלה אינם בקיאי בלימוד הפוסקי שכן דרך תה"ק זה בונה וזה סותר והתלמיד חולק על הרב והטור על אביו הרא"ש כמש"כ בש"ע ובפוסקי, וזה ניחא להון כדאמר ר' יוחנן על ר"ל [=ריש לקיש] דמיני ומיני רווח שמעתתא, ובודאי זהו נחת רוח להגאון יותר ממי שיאמר שפיר קאמר ועתידין ליתן את הדין על שמונעים נחת רוח מהגאון, והדן אותי לכף זכות ידונו משמים לזכות".

השינויים בנוסח זה לגבי הנוסח שנגנז המה: א) התוארים על הגר"א. ב) לפי הנוסח שנגנז לא הביא כלום בספרו זה משל הגר"א ולפי נוסח זה הביא מכל-מקום איזה גרגרים. ג) בנוסח שנגנז אינו מפרש לאיזה מאמר של ר' יוחנן נתכוון, ואילו בנוסח זה הוא מפרש שנתכוון למאמר: „מיני ומיני רווח שמעתתא". מסתבר שחששו שמא הקורא את ההתנצלות ידמה שנתכוון למאמרו של ר' יוחנן על ריש לקיש: „מה אעשה שכנגדי חלוק עלי" ⁴ ומפרש רש"י: שכנגדי שקול כמותי, והקורא יתרשם שבעל „חיי אדם" שקול בעיני עצמו כהגר"א, ולכן פירש לאיזה מאמר נתכוון. אלא שנראה שזכרוננו של בעל „חיי אדם" הטעהו קצת והרכיב שני מאמרים שונים; המאמר מיני ומיני וכו' לא ר' יוחנן אמרו ולא על ריש לקיש נאמר ⁵. מאמרו של ר' יוחנן הוא: „בר לקישא כי הוה אמינא מילתא הוה מקשי לי עשרין וארבע קושייתא ומפריקנא ליה עשרין וארבעה פרוקי וממילא רווחא שמעתא" ⁶. גם נדמה לי שאין מאמרו של ר' יוחנן דוגמא לענינו של בעל „חיי אדם" והגר"א, שכן הגר"א כבר לא היה בחיים. ד) השמיט לגמרי את המשפט: „ולכתוב דבריו אף אם לא יהיו נראים לי זה לא אוכל".

את הדף שנגנז מצאתי כרוך, יחד עם הדף שנדפס מחדש, בטופס „חכמת אדם" דפוס הראשון, שהיה שייך להרש"ש [=הרב ר' שמואל שטראשון] מווילנא והנמצא כעת ברשות ה„ייווא" בניו-יורק.

4. כתובות פ"ד ע"ב.

5. פסחים פ"ח ע"א; מגילה י"ד ע"ב.

6. בבא מציעא פ"ד ע"א.